

نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران؛ فرصت‌ها و چالش‌ها

(گزارشی تحلیلی از نمایشگاه سی و دوم)

سردبیر

نمایشگاه بین‌المللی کتاب تهران را می‌توان بزرگ‌ترین روی‌داد فرهنگی کشوری در حوزه کتاب دانست. سی و دومین نمایشگاه با شعار «خواندن، توانستن است.» در فروردین و اردی‌بهشت ۱۳۹۸ خورشیدی به‌عنوان بزرگ‌ترین گردهمایی اصحاب کتاب اعم از نویسندگان، ناشران و اقشار مختلف کتاب‌خوان در مصالای تهران برگزار شد. این دوره از نمایشگاه، نسبت به دوره‌های گذشته دارای مزیت‌های نسبی و البته اشکالات تکراری بود. رسیدن به فضای مطلوب، نیازمند تلاش بیشتر و توجه به دیدگاه‌های کارشناسان است. چهل‌سالگی انقلاب و سی و دو سالگی نمایشگاه، دیگر جای چندانی را برای آزمون و خطا باقی نمی‌گذارد. در این نوشتار، تلاش شده تا برخی از ابعاد نمایشگاه امسال، بررسی و تحلیل شود.

الف) فرصت‌ها

فرصت‌ها امید به نمایشگاه و ارتقای آن را افزایش می‌دهد و نشان‌دهنده تلاش سی و دو ساله برای برگزاری هرچه‌بهتر این روی‌داد بزرگ فرهنگی است. برخی از قوت‌های مطرح‌شده، ارتباط مستقیمی با نمایشگاه کتاب ندارد؛ بلکه قوتی برای عرصه تولید و نشر کتاب است که در قالب نمایشگاه، خود را نشان می‌دهد.

۱. گسترش خاطره‌نویسی انقلاب و دفاع مقدّس

در بخش عمومی نمایشگاه، کتاب‌های خاطرات شهیدان انقلاب، دفاع مقدّس و مدافعان حرم افزایش یافته و با قلم‌های خوب، عنوان‌ها و طراحی‌های زیبا، پرمخاطب بودند.

۲. رشد منشورات آینده پژوهی

این موضوع نسبت به سال‌های گذشته بیشتر مورد توجه قرار گرفته که نشان‌دهنده اقبال بخشی از مخاطبان علمی به این موضوع و احساس نیاز در این رابطه است.

۳. ترجمه خاطرات شهدا

در بخش کتاب‌های خارجی (عربی) بسیاری از کتاب‌های خاطرات شهدا توسط ناشران کشورهای عربی ترجمه و عرضه شده بود که نشان‌دهنده تبادل فرهنگی در میان جریان مقاومت اسلامی است.

۴. افزایش کتاب‌های ترجمه

این افزایش محسوس، نشان‌دهنده افزایش تعداد مترجمان و ناشران آثار ترجمه و آسان شدن و تسریع این فرایند در کشور است. روی دیگر این افزایش، نکته‌ای قابل تأمل است که در بخش بعدی بدان می‌پردازیم.

۵. افزایش نگاه‌های فلسفی

گسترش کتاب‌های فلسفه می‌تواند افزایش تدبیر و برنامه‌ریزی و نگاه روش‌مند را در جامعه به دنبال داشته باشد. همچنین عمومی‌سازی فلسفه، راه جریان آن را در جامعه باز می‌کند. این در صورتی است که فلسفی‌نگارها با چشم‌اندازی روشن و بر پایه فرهنگ شناخته‌شده ایرانی و اسلامی به نگارش و نشر آثار فلسفی عمومی مبادرت کنند. در غیر این صورت، اشکالی به وجود می‌آید که در بخش بعدی به آن می‌پردازیم.

۶. گسترش کتاب‌های تخصصی در رشته‌های حقوق، اقتصاد، معماری و

مدیریت

این کتاب‌ها چه در بخش عمومی و چه در بخش دانشگاهی، عناوین بسیاری را به خود اختصاص داده بودند. رشد این آثار از یکسو امیدی را برای بهتر شدن وضعیت مدیریتی، اقتصادی، ساخت و ساز و حقوقی کشور ایجاد می‌کند و از سوی دیگر نشان‌دهنده نبودن رابطه منطقی میان افزایش آثار قلمی در حوزه‌ای خاص با واقعیات جامعه است. گسترش این آثار به ویژه در بخش دانشگاهی نشان‌دهنده افزایش فارغ‌التحصیلان رشته‌های مرتبط است؛ اما پرسش این است که چه نسبتی میان افزایش دانش‌آموختگان این رشته‌ها با اصلاح وضعیت جامعه در همین موضوعات وجود دارد؟ آیا با افزایش این آثار و دانش‌آموختگان، وضعیت این چهار موضوع در جامعه بهتر شده و یا بدتر گشته است؟ اگر بدتر شده، آیا ناشی از نادرستی آموزه‌های موجود در این رشته‌ها و نگاه‌ها نیست؟

۷. افزایش کتاب‌های آموزش راهکار

ناشران بسیاری به انتشار کتاب‌هایی که آموزش‌های کاربردی را با عنوان‌های جذاب ارائه می‌کنند، پرداخته‌اند. موضوعات این کتاب‌ها حوزه‌های مختلف اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و ... را شامل شده و از کوچک‌ترین موضوعات داخل خانه تا مباحث کلان مدیریتی را پوشش می‌دهد. اگر راهکارهای موجود در این کتاب‌ها واقعی بوده و در چارچوب فرهنگ اسلامی - ایرانی بگنجد، قوت مهمی محسوب شده و جامعه را توانمند می‌سازد و در غیر این صورت می‌تواند انحراف جامعه از راهکارهای درست به آموزه‌های نادرست را در پی داشته باشد.

۸. رونق بخش ناشران کودک و نوجوان

اگر نسل آینده کشور، از امروز کتاب‌خوان بوده و علاقه به خواندن در آنها شکل گیرد، امیدوارکننده است. بی‌توجهی به این محور می‌تواند اشکالات بزرگی را به دنبال داشته باشد که در بخش بعدی به آن می‌پردازیم.

۹. رشد فضای فیزیکی و امور خدماتی

استقرار بیشتر بخش‌های عرضه کتاب در سالن‌های دائمی و مسقف، همراه با نورپردازی و تهویه مناسب هوا رضایت بسیاری از ناشران و مراجعه‌کنندگان را در پی داشت. همچنین خدمات بانکی بانک شهر در این دوره از نمایشگاه با اختلال کمتر و سرویس‌دهی بیشتری انجام شده بود. در همین محور، ضعف‌هایی نیز وجود داشت که در بخش آینده به آن می‌پردازیم.

ب) چالش‌ها

گاهی ضعف‌های موجود در نمایشگاه، ادامه اشکالات سال‌های گذشته بوده و یا افزایش یک اشکال و گسترش آن است؛ همان‌گونه که قوت‌ها نیز ادامه قوت‌های پیشین بوده و یا گسترش و ارتقای آن است. برخی از این ضعف‌ها ارتباط مستقیمی با نمایشگاه نداشته و نشان‌دهنده ضعف موجود در عرصه تولید و نشر کتاب است که در قالب نمایشگاه، خود را نشان می‌دهد.

۱. عرضه زیاد و قابل تأمل کتاب‌های ترجمه

تعداد قابل توجهی از ناشران، مأموریتشان عرضه کتاب‌های ترجمه است. این فراوانی می‌تواند نتیجه کاهش تولید محتوای کتاب‌های اصل فارسی باشد. خلق یک اثر، زمان و توان زیادی از نویسنده می‌گیرد و ناشر نیز باید برای معرفی اثر تلاش بیشتری کند؛ اما ترجمه یک اثر شناخته‌شده خارجی، فقط زحمت ترجمه را به یک مترجم خواهد داد و ناشر در زمان کوتاهی می‌تواند آن را چاپ و با

مخاطب زیاد به فروش برساند. این نکته زمانی به محور ضعف بدل خواهد شد که در انتخاب اثر، دقت لازم صورت نگرفته و یا با دقت کامل، آثاری برای ترجمه، گزینش شود که فرهنگ جامعه را تحت تأثیرات منفی خود قرار داده و فرهنگ بیگانه را غلبه دهد.

۲. افزایش منشورات فلسفی غیر بومی

این نگاشته‌ها که عمومی‌سازی فلسفه را در جامعه، دنبال می‌کنند در غیاب کتاب‌های فلسفی مورد پذیرش اندیشمندان مسلمان، راه خود را باز یافته‌اند و نهادینه‌سازی فلسفه‌های غربی و شرقی را پی می‌گیرند. این گسترش، نشان‌دهنده تلاش طیف‌های هم‌سو با این تفکرات برای گسترش آن در جامعه و رویکرد نسل جوان، تحت تأثیر فضای مجازی، به این دسته از موضوعات است.

۳. افزایش رمان‌ها و خاطرات خنثی

افزایش خاطره‌نویسی به تنهایی، ضعف نیست بلکه اگر نشان‌دهنده تلاش جامعه برای عبرت‌گیری از خاطرات سیاسی و روزمره و ... باشد، قوتی شایسته تقدیر است. اما نگاهی به گسترش نرم این کتاب‌ها در طول دو دهه گذشته و چگونگی رفتار مخاطبان با آن، عکس این نکته را نشان می‌دهد. بیشتر مخاطبان با نگاه سرگرمی به این موضوع نگریسته و در حقیقت به دنبال گونه‌ای از هم‌زادپنداری با نویسندگان این خاطرات هستند. گویا طیفی از مخاطبان، نیاز دارند که برای تجربه‌ها و رویه خاص خود، شرکایی بیابند؛ نه اینکه تلاش کنند تا رویه را اصلاح کنند. تعدد ناشران تخصصی در این حوزه و تعدد منشورات این موضوع، می‌تواند نشان‌دهنده گسترش نوعی از فضای سکولار در فرهنگ کشور باشد. این‌گونه کتاب‌ها بزرگ‌راهی را برای ورود و توجیه تفصیلی فرهنگ بیگانه در قالب خاطره‌نگاری باز کرده است.

۴. کم‌روئی برخی بنیادها

در طول سال‌های گذشته بنیادها، مؤسسات و ناشرانی با محوریت برخی از شخصیت‌ها شکل گرفت که در آغاز، رونق خوبی داشتند؛ اما به تدریج از فروغ آن‌ها کاسته شد. این وضعیت در شأن این شخصیت‌ها نبوده و شایسته است برای حفظ جایگاه این افراد، برخی از این نهادها با یکدیگر ادغام شده و یا به‌جای نشر آثار آن شخصیت، به تولید و نشر آثار هم‌موضوع نیز بپردازند.

۵. امضاگرفتن از نویسندگان

در برخی از غرفه‌ها، نویسندگان کتاب‌ها حضور داشتند و صف‌های طولانی برای گرفتن امضا به وجود آمده بود. این رفتار تداعی‌کننده نوعی احساس نیاز به مطرح‌شدن، چه از ناحیه امضاکننده و چه

از طرف امضاگیرنده است. نکته قابل تأمل این است که امضادهی بیشتر در غرفه‌های فروشنده آثار فلسفه‌های غرب و شرق، رمان و خاطرات سکولار و فیلم‌نامه دیده می‌شد.

۶. کم‌روفتی بخش کتاب‌های خارجی

این بخش، به خاطر افزایش قیمت ارز، مخاطبان کمتری داشت. بیشتر خریده‌ها از سوی مراکز و سازمان‌ها انجام می‌شد و خریده‌های شخصی، کاهش چشم‌گیری یافته بود.

۷. غلبه فضای فانتری بر بخش کودک و نوجوان

این نکته را می‌توان از ظاهر و رفتار برخی غرفه‌داران و نوع فعالیت‌های ارائه‌شده در غرفه‌ها تا کتاب‌ها و آثار چاپ‌شده دریافت کرد. گاهی بهره‌ای یک خانواده از این نمایشگاه، تنها نقاشی‌های عجیب و غریب روی صورت کودکشان و هدیه گرفتن چند بادکنک نقاشی‌شده با تصاویر ناشناخته و در نهایت، چند کتاب رنگ‌آمیزی با تصویرهای فرنگی است. کتاب‌های ترجمه و کپی‌برداری شده خارجی نیز در این بخش، افزایش چشم‌گیری داشته و با کیفیت خوب و شکل ظاهری جذاب نسبت به تولیدات ایرانی - اسلامی عرضه می‌شود. آموزش زبان لاتین در قالب کتاب، فلش کارت، تصاویر، بازی و ... نیز بسیار به چشم می‌خورد. مجموع این رویدادها، یک برنامه‌ریزی جامع را برای انحراف نسل آینده از واقعیت‌های جهان و کشاندن آنها به فضای فانتری و غیر واقعی تصویر می‌کند.

۸. نیازهای خدماتی و رفاهی

نمایشگاهی با این گستردگی، نیازمند مکان‌هایی نزدیک برای استراحت بازدیدکنندگان و ارائه خوراکی‌های مناسب است. فاصله مکان‌های این چنینی با سالن‌های اصلی، رغبت بازدیدکنندگان حرفه‌ای و تخصصی را برای استراحت و خرید، کم کرده و موجب کاهش بهره‌بردن از نمایشگاه به جهت خستگی بسیار می‌شود. همچنین کمی مکان‌هایی برای امانت‌داری کتاب‌های خریداری شده مشکل بزرگی است که هر ساله وجود دارد. این مشکل به اندازه‌ای بزرگ است که در ساعات ظهر که هنوز به نیمه راه روزانه نمایشگاه نرسیده‌ایم، امانت‌داری‌ها پُر شده و خریداران باید بقیه خریده‌های خود را تا پایان ساعت نمایشگاه، بر دست و شانه بکشند!

۹. جانمایی کلی نمایشگاه

با وجود فضای نسبتاً مناسب در نزدیکی عوارضی تهران - قم، برگزاری نمایشگاه در مصلی که اساساً تناسبی با فضای نمایشگاهی ندارد، همواره جای پرسش داشته است. کمی فضا در این ساختمان، منجر به انتقال بخش ناشران دانشگاهی با مخاطبان بسیار و واقعی، به چادرهایی با تهویه

نامناسب شد. روشن نیست که اگر قرار بر ادامهٔ نمایشگاه بین المللی کتاب است، چرا در طول این ۳۲ سال، فکری برای جای آن نشده و یا فکری شده و عمل نمی‌شود؟

وجود نقاط قوت می‌تواند امیدبخش مسئولان و اصحاب کتاب بوده و راه را برای رشد نمایشگاه، باز نگاه دارد. همچنین با توجه به اثرگذاری مستقیم کتاب بر فرهنگ جامعه، شایسته است که مسئولان امر با حساسیت بیشتری، ضعف‌ها را جبران کرده و نمایشگاه بین المللی کتاب را به مجموعه‌ای اسلامی - ایرانی بدل سازند.